

Halmozottan hátrányos helyzet egy ormánsági kistérségben

A vajszlói kistérség a dél-dunántúli régiójának része, az Ormánság meghatározó térsége, a Dráva és a Duna háromszögében. Baranya megye központjától, Pécsről dél-nyugatra, az ország déli határa mentén helyezkedik el. Aprófalvak tartoznak a kistérségbe, a legközelebbi hasonló helyzetű nagyobb település Sellye. A térség földrajzilag és közlekedési szempontból rendkívül elszigetelt: még másodrendű út sem halad át rajta.

A kistérség legszélsőségeiből elmaradt települései Páprád, Lúzsok, Hírics, Baranyahídvég, Vajszlón 1730 ember él, az öt településen összesen 2974 fő él.

A térség egésze gazdasági, társadalmi, infrastrukturális szempontból is igen nehéz helyzetben van. Az országos átlagot (11,8 százalék) ötszörösen meghaladó a munkanélküliség. Súlyos helyzetet teremt a képzetlenségből adódó munkaerőpiaci kirekesztettség, ráadásul nincsenek sem állami sem civil szervezetek az érdekek artikulációjára és érvényesítésére. Magas a cigány személyek száma, kb. 60 százaléka az összlakosságának. Becsült adatok szerint 1000–1200 halmozottan hátrányos helyzetben élő ember él itt. (Azokat az embereket, családokat tekintettük halmozottan hátrányos helyzetűnek, akik részesültek az iskoláskorú gyermekek számára juttatott természetbeni támogatásból – füzetsomag, tanszersegély –, az érintettek önmagukat gyakorlatilag teljes körűen cigányokként határozták meg.)

A Dél-Dunántúli Regionális Forrásközpont Phare pályázatot nyert Iránytű Esélyteremtő Program című projektjével. Ennek egyik eleme volt a Pécsi Tudományegyetem BTK Romológia Tanszéke hallgatói, oktatói által végzett kérdőíves kutatás,* amely a térség hátrányos helyzetű cigány lakosság által sűrűn lakott településein e közösség életmódjának, életlehetőségeinek, perspektíváinak feltárására irányult. A kérdőív főbb témaköréi voltak: demográfiai adatok, foglalkozás, iskolázottság, anyanyelv, nemzetiség, identitás, életkörülmények, lakáskörülmények, életmód, szabadidő, életcélok, kisebbségi politika, elégedettség.

Demográfiai adatok

A vizsgálat keretében 61 fővel készítettünk kérdőíves interjút. Mintánkba lényegesen több nő (68,9 százalék) került be, mint férfi (31,1 százalék). A megkérdezettek 68,9 százaléka házas vagy élettárral él együtt. Az átlagéletkor 40,3 év.

Iskolai végzettség

A legmagasabb iskolai végzettségűek is legfeljebb gimnáziumi érettségivel rendelkeznek, a felsőfokú végzettségűek teljes hiánya tapasztalható.

A férfiak többsége szakmunkás sőt magasabb fokú végzettséggel rendelkezik, míg a nők nagy többsége (71,4 százalék) csak általános iskolát végzett. Ez azon tradicionális családmodell dominanciájára utal, amelyben a nők szerepe a gyermekszülés, a háztartás vezetése, a férfiaké pedig a pénzkereset.

* A kutatásban, a kérdőív összeállításában, véglegesítésében a kérdezőbiztosok felkészítésében Labodáné Lakatos Szilvia vállalt jelentős szerepet. Vajszló mediátora, a cigány kisebbségi önkormányzat elnöke, cigány civil szervezet tagja, önkéntesek segítették kérdezőbiztosaink munkáját. Az adatközlőket „hólabda” módszerrel találtuk meg.



1. táblázat: Iskolai végzettség (N = 61)

| Iskolai végzettség | Férfi | Nő |
|-----------------------|-------|-------|
| 4 osztálynál kevesebb | - | 4,8 |
| 8 osztálynál kevesebb | 5,3 | 2,4 |
| 8 osztály | 36,8 | 71,4 |
| Szakképzés | 36,8 | 16,7 |
| Gimnázium, szakközép | 21,1 | 4,8 |
| Összesen | 100,0 | 100,0 |

Foglalkozás

Foglalkozás tekintetében elmondható, hogy a relatív többség (férfiaknál 44,4 százalék, a nőknél 45,2 százalék) állásban van, alkalmazott. A férfiak esetében az aktívak (alkalmazottak és vállalkozók) aránya eléri az 50 százalékot, de rendkívül sok az inaktív. A nőknél az alkalmazottak aránya alacsonyabb (45,2 százalék), és egyáltalán nincs vállalkozó, csupán alkalmi munkás 2,4 százalék, és jelentősen magasabb az inaktívak aránya is.

2. táblázat: Foglalkozás (N = 60)

| Foglalkozás | Férfi | Nő |
|-----------------------|-------|-------|
| Alkalmi munkás | 0 | 2,4 |
| Alkalmazott | 44,4 | 45,2 |
| Vállalkozó | 5,6 | 0 |
| Háztartásbeli | 0 | 11,9 |
| Munkanélküli | 11,1 | 11,9 |
| Öregségi nyugdíjas | 5,6 | 4,8 |
| Rokkantsági nyugdíjas | 22,2 | 14,3 |
| Gyes | 0 | 7,1 |
| Egyéb | 11,1 | 2,4 |
| Összesen | 100,0 | 100,0 |

18 évesnél idősebb gyermekek

A szülőkkel egy háztartásban élő 18 évesnél idősebb gyermekek iskolai végzettség adataiból kapott kép hasonlít a szülők adataihoz, egyféle státusz-reprodukción figyelhetünk meg. 56 százalék csupán az általános iskolát végezte el, és egyaránt 22–22 százalék szerzett szakmunkás végzettséget, illetve érettségit. Felsőfokú végzettséggel egy megkérdezett vele egy háztartásban élő gyermeke sem rendelkezik.

3. táblázat: 18 évesnél idősebb gyermek

| Iskolai végzettség (N = 18) | | | | | |
|-----------------------------|------------|---------------|-----------------------|-----------------------|--------|
| 8 osztály | | Szakképzés | | Gimnázium, szakközép. | |
| 56,0 | | 22,0 | | 22,0 | |
| Foglalkozás (N = 55) | | | | | |
| Alkalmazott | Vállalkozó | Háztartásbeli | Rokkantsági nyugdíjas | Egyéb | Tanuló |
| 52,0 | 6,0 | 6,0 | 6,0 | 12,0 | 12,0 |

A kibocsátó családdal élő 18 évesnél idősebb gyermekek között magasabb az aktívak aránya (58 százalék), mint szüleiknél. Ennek ellenére ijesztő, hogy a gyermekek közül 12 százalék rokkantsági nyugdíjas. Tanulmányait 18 éves életkora fölött 12 százalék folytatja.

Mivel a hátrányos helyzetű lakosság a térségben gyakorlatilag a cigánysággal volt azonos, megkérdeztük a kulturális elemek legfontosabbikát, a nyelv tudását, annak átörökítését.

Cigány nyelv ismerete, kapcsolódó attitűdök

Megtudakoltuk, beszél-e valamelyik cigány nyelvet? 41 százalék egyáltalán nem beszél, és nem is ért egyetlen cigány nyelven sem. Mindkét nyelvet 4 százalék beszéli, a beást 22 százalék, a romanit csupán 2 százalék. A megkérdezettek 31 százaléka érti a beást.

A gyermekeik esetében már más a helyzet, sokkal kisebb arányban beszélnek, illetve értik a cigány nyelveket. Csupán a gyermekek 23 százaléka beszél, és 16 százaléka ért ezen nyelvek valamelyikén. A cigány nyelvet beszélő szülők közül sokan (16 százalék) tudatos döntés alapján nem tanította meg azt gyermekeinek.

A cigány nyelv továbbadásával kapcsolatban megkérdeztük, miért érdemes illetve nem érdemes a gyermekeknek megtanulni a cigány nyelvet. A válaszokat az alábbi táblázat tartalmazza. Az érvényes választ adó megkérdezetteink közül 75 százalék értett egyet a cigány nyelv iskolai tanításával.

4. táblázat: Érvek és ellenérvek a cigány nyelv tanításával kapcsolatban

| Érvek | Említés | Érvek | Említés | Érvek | Említés |
|-------------------------------|---------|--|---------|------------------------------------|---------|
| Pozitív érvek | | Jó ha tanulják, csak nem hasznos | 1 | Továbbviszi a gyermek | 1 |
| A nyelv őrzi a nemzetet | 2 | Kommunikációs eszköz | 4 | Több nyelvet ismerne | 1 |
| Angolt, németet tanuljon | 1 | Ne haljon ki a nyelv | 10 | Összesen | 36 |
| Elismert nyelv | 2 | Nyelvértés | 1 | Negatív érvek | |
| Fontosnak tartja | 2 | Nyelvismeret | 3 | Nehéz, nem világnyelv | 1 |
| Hagyomány | 1 | Ő nem beszél, de szeretné hogy a gyereke beszéljen | 1 | Nem fontos, felesleges | 3 |
| Identitás megőrzése | 2 | Saját nyelvüket tanulják meg | 1 | Nem tudják használni, nincs jövője | 5 |
| Ismerniük kellene a nyelvüket | 1 | Sok a beás cigány | 2 | Összesen | 9 |

Jövőkép

A mintába kerültek jövőképére is rákérdeztünk, elsősorban a munkaerőpiaci helyzet vonatkozásaiban. Tudakoltuk, milyen munkát végeznének szívesen, szerintük van-e erre lehetőségük, és hogy kívánnak-e tanulni valamit, ami esetleg javíthatja elhelyezkedési esélyeiket.

Megkérdeztük továbbá, hogy az 5. táblázatban összesített munkakörük betöltésére mennyi az esélyük, és a többség rendkívül negatívan nyilatkozott, 77,5 százalék nem lát esélyt a kívánt munka megszerzésére, 22,5 százalék lát. Ez egybevág azzal, hogy a megkérdezettek 26 százaléka akar valamit tanulni a továbbiakban.



5. táblázat: Milyen munkát szeretne végezni? (említések száma)

| | | | | | |
|-----------------------------|---|---------------------|---|----------------------|---|
| Bármit | 4 | Kőműves | 1 | Segédmunkás | 2 |
| Dada | 2 | Könnyű fizikai | 2 | Sofőr | 1 |
| Eladó | 2 | Könnyűgépkezelő | 1 | Számítógépes munka | 2 |
| Famunka | 1 | Mindegy | 2 | Szociális gondoskodó | 1 |
| Fodrász | 1 | Mostani | 1 | Takarítónő | 1 |
| Géplakatos | 1 | Varrónő | 1 | Tanár, iskolában | 1 |
| Gondozónő, ápolónő | 1 | Óvodában, óvónő | 1 | Ügyintéző | 1 |
| Gyógynövénytermesztő | 1 | Pék | 2 | Ügyvéd | 1 |
| Bármilyen jól fizető állást | 1 | Pultos, felszolgáló | 1 | Vagyonőr | 1 |
| Képességeinek megfelelő | 1 | „Rehabilitált” | 1 | Vállalkozó | 2 |

A legtöbben olyan ismereteket kívánnak megszerezni, amelyek később segíthetik az elhelyezkedésben, vagy pedig magasabb végzettséget kíván szerezni, mellyel összhangban magasabb fizetéshez is juthat.

A gyermekek jövője

Kapott válaszaink alapján is természetes, hogy gyermekeiknek a legjobbat, a legmagasabb iskolázottságot álmodják: 47,5 százalék főiskolai vagy magasabb fokú végzettséghez juttatná fiúgyermekét. Érettségit (gimnáziumban vagy szakközépiskolában) a megkérdezettek 27,5 százaléka képzel el fiúgyermekéi számára, szakmunkásképzőt 17,5 százalék, és 8 osztályt csupán 7,5 százalék.

A fiúgyermekekhez hasonló arányban szeretnék a megkérdezettek lánygyermeküknek főiskolai vagy magasabb fokú végzettséget, 44,1 százalék szeretné lánygyermekét gimnáziumi vagy szakközépiskolai végzettséghez juttatni, valamint 8,8 százalék szakmunkás végzettséget képzel el. A lánygyermekek számára a megkérdezettek nem tartották elfogadhatónak csupán a 8 osztály elvégzését, számukra fontosabbnak tartják az iskolázottságot, mint a fiúknak.

A gyermekek számára elképzelt karrierképekre vonatkozóan elmondható, hogy a válaszolók harmada szeretné, hogy gyermeke sikeres vállalkozó vagy szakértelmiségi legyen. A „jó munkás” karriert 19,6 százalék képzei el utódai számára.

6. táblázat: Gyermekei számára elképzelt karrier (százalék, N = 51)

| | | | |
|--------------------|------|-----------------|------|
| Jó munkás | 19,6 | Művész | 2 |
| Sikeres vállalkozó | 33,3 | Szakértelmiségi | 33,3 |
| Politikai vezető | 5,9 | Egyéb | 5,9 |

Összegezés

Kutatásunk során egyelőre az elképzelésekre, vágyakra kérdeztünk rá. Látjuk, hogy ezek a vágyak messzire vezetnek azoktól a feltételektől, amelyeket a családok és a helyi környezet, a kistérség adottságai kínálnak a megvalósításhoz. A kutatásban a későbbiekben arra foguk választ keresni, milyen realitásokkal számolhatnak ezek a családok és személyek, és mely pontokon lehet majd támogatást nyújtani az előrelépéshez.

Ignác Mária & Nagy Gábor